

YU ISSN 0027-8084

UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXIX/3-4

БЕОГРАД
1993.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXIX (нова серија)

Св. 3-4 (1993)

САДРЖАЈ

Уз монографију „Пет векова српског штампарства” (МИТАР ПЕШИКАН)	131
Српскохрватски језик у бугарским лексикографским приручницима (ЛИЛИ ЛАШКОВА)	155
Енклитика и квантитет (АСИМ ПЕЦО)	163
Инструментал за живо у пасивним конструкцијама (СРЕТО ТАНАСИЋ)	173
О неким врстама српскохрватских именичких сложеница (МАРИЈАНА КИРШОВА)	182
Песничке метафоре Бранка Радичевића (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	197
Лексички систем и лексичко значење (СТАНА РИСТИЋ)	229
Из кинолошке терминологије (ВАСА ПАВКОВИЋ)	235
Прилог расправи о писању великог и малог слова (ДРАГОЉУБ ЗБИЉИЋ)	241
На чему је наш књижевни језик данас (МИТАР ПЕШИКАН)	255

Драгољуб Збиљић

(Дневник, Нови Сад)

ПРИЛОГ РАСПРАВИ О ПИСАЊУ ВЕЛИКОГ И МАЛОГ СЛОВА

Коментаришући норму писања великог слова пројектовану за правописни приручник на коме се сада ради, аутор подржава неке иновације, али се залаже и за неколико друкчијих нормативних решења.¹

У двоброју часописа Наш језик (XXIX/1–2) објављена је расправа Митра Пешикана „Правила писања великог слова”. Аутор је ту предочио заинтересованима прилично обимну и темељиту елаборацију прописа у употреби **п о ч е т н о г** великог и малог слова, што је, у ствари, део припрема за дораду „Прилога Правопису” и израду правописног приручника српскога књижевног језика. У доради наше правописне норме — у чему се доста касни из познатих разлога — добро је када заинтересовани за ту проблематику имају могућност да својим погледима, искуством и сугестијама макар у најмањој мери допринесу да се принципи и конкретна решења побољшају или бар да се пре него што се донесу — искушају.

Како ће правила о којима је реч важити за све писмене људе српског језичког говорног подручја — надамо се да ће тако и бити — веома је важно да се у овај посао на одговарајуће начине укључи што већи број лингвиста, уопште стручњака из ове области.

Правила која је формулисао М. Пешикан јесу у потребној мери свеобухватна, објашњења су прецизна, материја се излаже на јасан начин, даје се мноштво примера који су део језичке прошлости, али их у потребној мери има и из актуелне језичке стварности; чак се у неким од тих примера

¹ Приређивачи новог правописног приручника нису могли прихватити Збиљићеве сугестије, те ће писање великог слова у приручнику углавном бити обрађено као у НЈ XXIX/1–2, тј. у прилогу који Збиљић коментарише. Његов чланак објављујемо уважавајући право сарадника да и у НЈ предоче друкчија мишљења, а и зато што може бити поучан за оне који нам замерају што смелије не идемо на правописне иновације, насупротив Збиљићевим замеркама за непотребне измене норме. — *Прим. уредника*

сугерише прихватљива, па и сасвим добра дорада неких елемената из шире језичке нормативе српскога језичког стандарда. Свакако, ми подразумевамо да у нови правописни приручник ова елаборација неће ући комплетна и да неће бити методолошки и технички дата на овај начин у свему. Подразумевамо да ће следити у извесној мери поједностављивања, делимично сажимање и груписање правила, тамо где је то могуће, разуме се. Наша је жеља да у свом прилогу — осврту на предочену елаборацију М. Пешикана подржимо решења која су прецизна и која су, иста или друкчија, у складу с оним што је пракса потврдила кроз нашу правописну лепу традицију. У исто време желимо да неким сугестијама и евентуално друкчијим предлозима утичемо на нека макар најситнија, али практична побољшања.

Важно: занемарити формалности. Сматрамо формалном страном питања смањење и ограничавање употребе великог слова. Мислимо да такву формалност не треба уопште ни помињати у озбиљним расправама о правопису и правописним приручницима и уопште се не треба обазирати на мишљења појединаца да је у нашим текстовима превише великих слова. Њих може бити нешто више у поређењу с појединим текстовима у другим језицима, али их је, свакако, много мање у поређењу, на пример, с немачким у коме се све именице (и властите и заједничке) пишу великим почетним словом. То је највећим делом релативно и небитно. Најважније је да се установе, пронађу ваљани принципи који ће људима помоћи да се у писаној комуникацији једноставније и брже сналазе и да та комуникација једноставније тече. Наравно, треба стално имати и то у виду да у овом питању конвенција међу стручњацима долази нешто више до изражаја него иначе, где је нешто битнији договор него код осталих правописних питања и где понекад објективно није могуће поставити некакве строге лингвистичке узусе. Ово последње, наравно, никако не значи да питање писања великог слова могу да решавају, односно да доносе правила за то људи који нису упућени у биће дотичног језика. Разуме се да ће стручњаци, лингвистички образованији, теоријски поткованији и људи с већим искуством и у решавању овог питања бити успешнији.

Сигурни смо још у нечему: у доношењу, у формулисању правила за употребу великог слова ваља се држати једне недавно изречене мисли и савета нашег данас водећег лингвисте, сербохрватисте и слависте светског гласа — академика Павла Ивића: „Допуне су у начелу добродошле, осим кад предложена решења имају озбиљне слабости, док су измене корисне само ако је ново заиста изразито боље од старог. Ако није ни боље ни горе, већ само друкчије, или ако је само за нијансу боље, штета је

већа од користи.”² Напомена је изузетно добра и корисна. То треба поготово уважавати и зато што је наш *Правопис* (1960) — иако у неким питањима с очигледним компромисима који нису најсрећнија решења — био ваљано, прегледно и стручно сачињен, да су га израдили наши најбољи стручњаци. Свето писмо није, свакако, али јесте дело које и даље заслужује поштовање. Чак и очигледно сепаратни „*Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*“ загребачких лингвиста В. Анића и Ј. Силића — иако су се тамо одавно одрекли и Новосадског договора, и заједничког *Правописа* (1960) и чега још све заједничког нису — није у општром раскораку с нашим досадашњим основним правописним документом.

У свом осврту на Пешиканова формулисана правила већу пажњу посветићемо оним решењима која по нашем мишљењу заслужују ширу расправу и могу бити подложна извесним допунама или преиначењима. Пре него што пређемо на конкретне предлоге правила, желимо да споменемо једну општу замерку за коју ће се тек касније видети да ли смо у праву. Верујемо да ће се с тим сложити већи број стручњака: није најсрећније што у предложеним решењима има очигледно више изузетака од правила него што је тих изузетака било, односно што их има у досадашњем *Правопису* (1960). И било би добро, корисно да се у коначном новом правопису или правописном приручнику — свеједно је како ће се звати нови правописни документ — смањи број изузетака кад је реч о писању великог слова, али и кад је реч о другим језичко-правописним питањима. Јер, што је више изузетака, тим је више колебања, збрке, збуњивања младих генерација, па због тога и грешака. А циљ правописа, правописних правила, као и уопште језика као способности људског рода, јесте да се, прво, олакша а, друго, убрза процес споразумевања.

Све већи број изузетака. Чини нам се да се тиме није нико посебно бавио, али се и на први поглед може уочити да је у коришћењу великог слова број изузетака стално растао у нашој модерној правописној проблематици. То се на примерима лако запажа. На пример, у једном правописном приручнику за средње школе — „*Српском правопису*”³ дра Милана Петровића великим почетним словом у свим речима писани су, рецимо: називи књижевних и других дела (*Горски Вијенац*, *Сеоба Срба*), називи друштава, школа и листова (*Матица Српска*, *Српска Православна Велика Гимназија* — у Новом Саду, *Српски Књижевни Гласник*), имена празника (*Нова Година*, *Велики Четвртак*), речи из поштовања (*Ваше Величанство*, *Његова Светост*), географски појмови (*Балканско Полуострво*,

² У анкети „Шта мислите о Правописном приручнику”, *Vjesnik*, 14. II 1987, стр. 6/7.

³ Издао Штампарија учитељског леоничарског друштва „Натошевић”, Нови Сад, 1914.

Јадранско Море, Шар-Планина) итд. Белићев „Правопис српскохрватског књижевног језика“⁴ називе књижевних и других дела пише друкчије (*Горски вијенац, Сеоба Срба* — разуме се исто јер друга реч сама по себи се пише великим словом), називе друштава, школа и листова пише великим почетним словом само у првој речи: *Матица српска, Бранково коло, Карловачка гимназија, Српски књижевни гласник*; имена празника исто тако: *Нова година, Велики четвртак*; називе географске, пак, пише великим словом у свим речима: *Балканско Полуострво, Јадранско Море, Шар-Планина* — дакле као у малопре поменутом приручнику из 1914. године. Наравно, *Правопис* из 1960. иде даље па у свим овим случајевима прави нове изузетке и само прве речи пише почетним великим словом, свакако ако и друга, трећа и тако даље реч не захтева сама по себи велико слово. То следи предложена дорада *Правописа* садржана у „Прилозима *Правопису*” и предложена „Правила писања великог слова” М. Пешикана. Изузеци ове врсте, кад је реч о писању великог и малог слова, логични су, убедљиви, природни. Њих данас нико и не доводи у питање а и материја је такве природе да се то данас и не схвата изузецима.

Конкретна запажања и сугестије

Тачна је констатација М. Пешикана да у писању великог слова на почетку реченице „нема никаквих битних колебања и недоумица”. Природно је и да се, у односу на раније поступке, ограничава коришћење великог слова у куртоазној употреби. Досадашња одредба у *Правопису* (1960) по којој су се називи живих поглавара, када се нису помињала њихова имена, писали великим словом (*Председник, Краљ*) више је била израз удвориштва, а не поштовања, више израз подаништва него уважавања. Чињеница да је у Брозово време *Председник* великим словом писан и зато што је *Председник* био више него *Краљ* и више него *Султан*. Надамо се да је и нова правописна одредба у овом случају доказ да смо се таквог председниковања ослободили.

У куртоазној употреби довољно је писати велико слово на почетку заменице *Ви* и у свим облицима речи насталих од ове (*Вас, Вама, Ваш...*) кад је реч о једној особи. Писање великим словом заменице *Ти* и њених изведеница (*Твој* итд.) треба такође допустити у личном обраћању, а у формулама *Његова светост, Његово величанство, Њено величанство*, као и, разуме се, *Ваша светост* и сл. довољно је писати великим словом само прву реч. М. Пешикан истиче да писање великог слова у уметничким текстовима „није ствар лингвистике и правописне норме”. И то је тачно јер правопис не може нормирати велико слово као стилистичко средство

⁴ Издао Просвета, Београд, 1950.

у књижевности, али је добро да се у правопису експлицитно каже да се велико слово користи у уметничком језичком изразу као стилистичко средство.

Велико слово на почетку стиха. Чини нам се да је реч о превиду: *Правила* М. Пешикана не помињу велико слово на почетку стиха. Ако то и није чисто правописно питање, мислимо да правопис не треба и не може избећи да назначи праксу да се у нашем језику почетним великим словом могу писати почеци стихова. Могу се писати, свакако, и малим словом.

Такође је тачно да све проблеме, нејасноће, недоумице — кад је реч о овом правописном питању — стварају властите именице. Истина не све. Једночлане властите именице — јасно је — пишу се увек великим почетним словом. Међутим, недоумица се јавља онда када те именице постају опште, односно кад их писац користи у значењу општих именица. Наравно, аутор је тај који одређује да ли је један појам употребио у једном или другом случају. Али, он мора да зна, мора да буде толико писмен да зна како ће, када и зашто употребити један појам једном у једном, други пут у другом значењу. Најчешће контекст може да помогне да се то схвати, али има случајева када у томе контекст не помаже, него аутор мора прецизно знати о чему је реч. Према томе, да ли ћемо написати мало или велико слово на почетку неке речи, зависи од тога о чему је реч. Ми морамо прецизно, прво, знати шта један појам обележен речју значи да бисмо знали које слово да напишемо. Узмимо најпростији пример: да бисмо у речи ЗОРА написали велико слово, нужно је да знамо да је реч о имену женске особе, а не о делу дана. Или: да бисмо написали велико слово на почетку назива појма *На Дрини ћуприја*, морамо знати да је то назив књижевног (Андрићевог) дела. И, свакако, бар деведесет одсто недоумица у писању великог слова може бити последица незнања о чему је реч. Тек десетак одсто недоумица може бити последица непознавања правописних правила у вези с употребом великог и малог слова. Зато је и разумљиво што ће тешкоћа у коришћењу великог или малог слова имати пропорционално мање образованија особа и обратно: што је човек мање образован, тим ће теже знати какво слово да напише на почетку назива.

Дакле, код једночланих имена, кад се зна да су то властита имена, нема нејасноћа: таква имена пишу се великим почетним словом. У свему у вези с тим што М. П. наводи у својим *Правилима* нема недоумица, по нашем мишљењу. Све је чисто и природно, у складу с нашом правописном праксом и традицијом, па због уштеде времена и простора немамо потребе да о томе ширимо причу. Зато ћемо одмах прећи на писање великог слова унутар вишечланих властитих имена.

Вишечлани називи земаља (држава). У писању вишечланих назива земаља, односно држава *Правопис* (1960) остао је у извесној мери недоречен, непотпун. У њему се у одељку „Велика и мала слова” наводи да се великим почетним словом пишу и:

„б) Имена држава, земаља, покрајина, градова села и заселака”.

Ми тек из „Правописног речника” сазнајемо да се неправим називи пишу великим словом у свакој речи (на пример: *Турско Царство*). Тек из примера сазнајемо и да се предлози и везници и у тим случајевима пишу малим словом (*Босна и Херцеговина*, на пример). Зато — ако се неке *Правила* могу чинити компликованија кад је реч о коришћењу великог слова, треба рећи да се то тако може разумети, али се мора признати да је ту ово писање разрађено и дорађено, што и јесте нужно било. Сада је ово питање, кад је реч о званичним, официјелним именима држава, република, покрајина, области и сл., довољно конкретизовано и немамо потребе да се ту задржавамо.

Направа имена држава. Извесне недоумице могу да се појаве у писању почетног слова у вишечланим тзв. неправим називима држава. Кад је о овом питању реч, аутор текста мора поседовати двоструко знање. Прво мора знати да је ту реч о називу државе а затим мора знати да је реч о неправом имену државе. А ти неправим називи чак су најчешће много познатији од правих. Често треба бити врстан историчар да би се прави назив дотичне државе знао. У таквим случајевима је правописна пракса до сада — када су се писала сва велика слова у оваквим именима држава — била разумљива и прихватљива. Колико људи данас зна да ли је *право* или *неправо* име држава: *ТУРСКО ЦАРСТВО*, *ХАБСБУРШКА МОНАРХИЈА*? Не кажемо да је предлог да се у оваквим случајевима пише велико почетно слово само у првој речи потпуно незаснован и неприхватљив, али нам се чини да се мора поставити питање колико се тим поступком нешто у битноме побољшава у складу с оним што каже П. Ивић⁵. Ово се може схватити и као непотребан изузетак и у логичком смислу. И код имена људи имамо појам правог и неправог. Познато је да људи имају права имена, али могу, из разних разлога, користити и псеудониме, што није ништа друго него неправо име (Ђура Поповић = Ђура Даничић). И тада сва велика почетна слова не долазе у питање. Ако је име неке државе познато, препознатљиво — свеједно да ли је прво име, друго, треће — оно је и званично. Колико је сада оправдано у правопису правити изузетак, па у писању великог слова на изврстан начин стати на пола пута? Можда је логичније писати у свим речима мало почетно слово ако је реч само о

⁵ Видети фусноту 3.

описном, а не службеном имену. Ако је једино битно смањити употребу великог слова, зашто не би било оправдано и логично писати, на пример: *отоманска империја, земља излазећег сунца, земља хиљаду језера*? Постоји могућност да у оваквим случајевима код стручњака преовладају лични афинитети и личне мере. Зато нам се чини да ово питање јесте за расправу и оно ће и у будућности свакако бити присутно, јер свакако ово решење спада у корпус правописних правила која могу подлегати чешћим променама. А чешће промене у правопису нису ни препоручљиве ни корисне. Ако се нешто у битноме не побољшава, зашто би се мењало тек да се промени?

Може се поставити још једно питање: ако су лингвисти из источног дела подручја српског језика прешли, боље рећи превазишли све изазове и задржали невероватну толератност на све изазове лингвиста из западног дела говорног подручја, зашто би данас кад су принуђени да сређују запуштен правопис правили разлике тамо где то није битно и где то ништа не решава и не усавршава? Добро нам је познато да хрватски лингвисти још задуго неће пристати да заједнички дотерујемо ова питања. А без обзира на све, сигурно је да ће бар мали део Срба остати на територији хрватске државе. И једини начин да тим Србима помогнемо у језику и правопису јесте да не правимо формалне разлике у нашим језичко-равописним приручницима макар у оним питањима која немају никакав иоле већи значај. Разуме се, од досадашњих несхватљивих компромиса на ненаучним основама нико не може имати веће користи; овде је реч о разумевању, о мудрости.

Има овде и једна нелогичност: писање оваквих назива држава сада се изједначава с неким (обичним) географским појмовима. *Ототанско царство* пише се почетним словом само у првој речи, као у примерима: *Сићевачка клисура, Бикићадо* и сл. У исто време тешко је објаснити зашто је оправдано писати прву реч великим словом у примеру *Ототанска царевина*, а малим словом у примеру *српска краљевина*. Нијанси у значењу, свакако има, али правописно разликовање у *Правилима* није довољно убедљиво јер је образложење недоречено. Ако је разлог за ове промене само у „потреби сузбијања поплаве великих слова”, желимо одмах да кажемо да овим „поплава великих слова” није нимало сузбијена, напротив нешто је појачана кад се узме у обзир да се сада предлаже писање великим почетним словима већег броја историјских догађаја, о чему ће касније бити речи.

Имена и називи догађаја и историјских збивања. Како смо мало пре рекли, предлогом да се по новим правилима пишу великим словом многи историјски догађаји корпус великог слова се шири у односу на досадашње

прописе и то није у складу с назначеном општом тежњом у *Правилима*. Међутим, ми смо рекли и то да за нас количина, збир великог слова у тексту није битан, јер је то најобичнија формалност. Треба тежити разумној, принципијелној употреби великог слова, а не пошто-пото ограничавању количине великог слова. Зато сматрамо исправним поступком писање појединих историјских догађаја и збивања великим почетним словом. Могло би се рећи да је у томе очигледна мана досадашњег *Правописа* (1960). Његове одредбе да се сви историјски догађаји пишу малим словом чист су израз формалне тежње за рестрикцијом у употреби великог слова. И апсолутно су у нескладу с нашом правописном традицијом, рачунајући и ону у Србији и ону у Хрватској. И у Боранићевом и у Белићевом правопису⁶ јединствени идејни и други покрети, ратови, карактеристична културна, историјска раздобља и збивања јединствена у својој врсти писани су великим почетним словом. То је било толико схватљиво и природно, да је просто невероватно да се у једном моменту лингвисти одлуче да се, рецимо, *Косовски бој* (1389), *Први светски рат* (1914–1918), *Други светски рат* (1939–1945) и низ сличних тако познатих догађаја пишу малим словом, као неки апстрактни историјски догађаји с непознатим, неутврђеним временом трајања и непознатим карактеристикама. Оно што М. П. предлаже у *Правилима* у вези с тим углавном је прихватљиво и добро образложено, мада би се и о томе имало још понешто рећи. На пример, писање великог слова у првој речи појма *Косовски бој* или *Косовска битка* сасвим је разумљиво. Тешко је логички објаснити зашто друга варијанта, други назив за ту битку – *бој на Косову* не би у првој речи имао велико почетно слово, ако је већ реч о Бици из 1389. Зар не би било и ту боље допустити аутору да напише велико слово (*Бој на Косову*), ако жели да тако именује ту чувену, познату битку? Или, на пример, допушта се изузетак у писању великог слова у примеру *Француска револуција*, као устаљено име. Појам „устаљено име” може бити и растегљив. Појам *СРПСКА РЕВОЛУЦИЈА* може бити такође устаљено име, наравно кад се мисли на познати назив за устанак и токове из 1804, познат устанак српског народа за ослобођење од Турака. Зашто би у том случају био поремећен правописни принцип да се за такав познат појам примени такође правило писања великог слова: *Српска револуција*. Зашто не би и ту било допуштено велико слово? Тако би то, свакако, постало устаљено име. Разлога за то име и правопис те разлоге не мора да оспорава изричитом одредбом о писању малог слова у овом случају.

⁶ Видети: Dr Dragutin Boranić: *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, deseto izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1951; Др Александар Белић: *Правопис српскохрватског књижевног језика*, ново допуњено и исправљено издање, Просвета, Београд, 1950.

Пуна и скраћена имена. Предложено алтернативно решење (мало или велико слово) за писање назива појмова који имају шире (информативно) име прихватљиво је и ваљано за случајеве кад нисмо сигурни да баш тако гласи дотично име. Исправно је писати велико слово када тачно знамо да је реч о, на пример, *Издавачком предузећу „Народна књига“*. Ако не знамо или нисмо сигурни да ли назив предузећа гласи прецизно тако или, рецимо, Издавачка радна организација „Народна књига“, треба допустити, како је М. Пешикан предложио, писање прве речи или великим или малим словом.

Када је реч о скраћеним именима, по нашем мишљењу, треба примењивати редовно велико слово кад је реч о властитом имену, без обзира на то у каквом се контексту пишу ти називи. Свакако, увек када прецизно знамо о чему је реч, које је то пуно име установе, предузећа, правног акта и др. Није нам прихватљиво писање малим словом скраћених имена у наведеним примерима: *играју се у дворишту гимназије, чекају те на факултету, то је супротно уставу* итд. Гимназија, факултет, устав и сл. могу се писати малим словом само ако није познато о којој се гимназији, ком факултету, ком уставу ради. Писање малим словом у оваквим случајевима је непотпуна информација. То потврђује да је информација половична, закинута, што није добро. Зашто не, можемо замислити и овакву ситуацију? Јавимо пријатељу да ћемо га *чекати на факултету*. Када реч *факултет* напишемо малим словом, наш пријатељ може доћи на неки факултет (Филолошки у Београду, Филозофски, Правни, Економски...) и узалудно чекати сатима. Сад многи ће рећи: какав нам је то пријатељ који не зна на ком ћемо га то факултету чекати. Треба, међутим, замислити ситуацију: долази нам пријатељ из детињства, који је живео у свету и с којим се нисмо видели, рецимо, тридесет година. Али, да сада не нагађамо. Желимо да кажемо да је могућност грешке у комуникацији мања ако кажемо: *чекају те на Факултету* — свакад онда када је реч о конкретном факултету. Тог правила боље је држати се принципијелно, зашто низати изузетке на изузетке.

Треба се, такође, држати поједностављеног правила, без изузетка, и када је реч о писању назива оваквих имена која се тичу правних аката. Ако, у нашем случају, кажемо: *то није по уставу*, очигледно је да се занемарује да ли то није по *Уставу СР Југославије* или није по *Уставу Црне Горе*, тј. по *Уставу Србије*.

Кад је реч о тим називима, тим властитим скраћеним именима, није добро препуштати контексту да одлучује о писању великог или малог слова. Зашто правити још један изузетак, па препуштати да нам „ријечи које појам конкретизују и ближе одређују“ одлучују о томе да скраћено

име пишемо малим почетним словом. Необразложено је и лингвистички неадекватно тумачење М. П. „да овакве ближе одредбе о б и ч н о одузимају називу карактер властитог имена”. Аутор спомиње *ближе одредбе: наш, овај, ваша, овдашња, тамошњи, њихов* и предлаже да се уз те речи малим словом пишу: институт, факултет, академија, гимназија, универзитет, (медицински) факултет, иако је реч о конкретним установама у конкретном месту.

Последња одредба постоји у „Прилозима Правопису”, али је пре тога није било у правописима, правописним приручницима. Постојала је једино у сарајевском „Правописном приручнику српскохрватског-хрватско-српског језика” из 1972. године. Тачно је да поменуте и сличне одреднице казују нешто ближе о називима уз које стоје, али нема озбиљнијег разлога да то утиче на правописно формулисање у писању великог/малог слова. Ни кад из комплетног имена *Јанко Јанковић*, на пример, употребимо само име *Јанко* — што је такође нека врста скраћеног имена — никад нећемо написати *наш јанко*, него *наш Јанко*, ма колико нам тај Јанко био познат и *наш*. Зашто бисмо онда написали *наш факултет* или *наша матица* кад је реч о београдском *Филолошком факултету* или о *Матици српској у Новом Саду*? То би био јединствен пример у нашем правопису (реч је уопште о правопису) да контекст, а не значење у конкретном случају, одређује писање малог слова, односно да реч у суседству утиче на избор врсте слова у писању властитог имена. Таква норма више збуњује, него што олакшава и поједностављује споразумевање. А олакшавање споразумевања основна је сврха сваке делатности у језику, па и правописне.

У складу с тим, али и ван тога мислимо да је неприхватљиво сугерисање да се скраћена имена: *република, покрајина* „у свакој прилици могу писати малим словом, јер се увијек могу схватити као примјена опште ријечи”. Како се то могу „схватити као примјена опште ријечи” називи *република* и *покрајина* кад је реч о *Републици Србији* (и било којој другој конкретної републици) или *Покрајини Војводини* (и било којој другој конкретної покрајини са истим или сличним статусом)? Зашто се могу схватити као „опште ријечи” у конкретним случајевима и ко их може, а ко их не може тако схватити? Зашто опет, и у овом случају компликовати правопис и његове одредбе? Зашто стварати непотребну збрку? Зашто збуњивати ђаке и омладину? Нема заиста ни једног јединог оправдања да се пише: *на југу републике*, једино је прихватљиво: *на југу Републике* кад је реч о Републици Србији, на пример. Никакво ту описно схватање или схватање „као опште ријечи” не може да утиче да се пишу малим словом конкретна република и конкретна покрајина јер би то стварало забуну и

у значењу и у досадашњим стабилним правописним принципима, бар кад је реч о дотичној одредби. Никакво видније колебање ту не допуштају ни правописно-језички извори од Белића и Боранића до „Прилога Правопису”. Чак је у „Прилозима Правопису”⁷ дошло до непотребне забуне. Тамо се наводи:

„Споран је лингвистички карактер речи *р е п у б л и к а* у именима ДАН РЕПУБЛИКЕ, ТРГ РЕПУБЛИКЕ, је ли она овде у служби назива земље или пак опште типолошке именице, те означава тип друштвеног уређења, супротан монархији.”

У овом случају готово да је немогуће говорити ни о каквој врсти забуне и спора. Поготово се не може говорити о спору у вези с *Правописом* (1960)⁸. Тамо се прецизно наводи: „Дан Републике”, а у тачки 15. под с) пише, сасвим јасно: „*Дан Републике* (мисли се Федеративне Народне Републике Југославије)”. Шта би ту, у вези с правописом, могло бити спорно кад је реч о *Републици*? Сасвим је логично да би било мало *р* у речи *република* кад би се мислило на тип друштвеног уређења.

Све у свему, очигледно је, ваљда, да ту нема и не треба да буде никаквих дилема и спора у томе када треба писати велико, а када мало почетно слово *р*.

Мислимо да у тај проблем не треба бркати реч *федерација*, јер та реч, баш таква, није постојала ни у једном имену наше земље до данас. Ту реч једни пишу великим, а други малим почетним словом. Али, очигледно, ту је реч о другом имену које једни схватају као званичан назив имена државе, и то, наравно, скраћени назив, а други то схватају описно. Тешко је пресудити да ли ту реч треба писати великим или малим словом. Мислимо да треба допустити и једно и друго, јер је то пример који се прикључује онима који допуштају *и једно и друго*, тј. и мало и велико слово. Малим ће писати они који ту реч не сматрају званичним, скраћеним, другим именом државе, а великим ће писати они који ту реч узимају за друго, скраћено званично име земље.

Верујемо и да се могу мало упростити правила и кад је реч о појмовима Земља, Сунце, Месец. *Правопис* (1960) то је прилично ваљано био решио. Једноставно, природно је да се, кад се мисли на целину планете, пише великим почетним словом: *Земља*, а малим кад се мисли на површину. Јасно је да треба писати великим словима ова небеска тела у примерима: *Земља се окреће око Сунца; Месец се са Земљом окреће око Сунца*. Свакако биће мало слово у примерима: *Он оре земљу, а не друмове; Окупај се, па*

⁷ Матица српска, Нови Сад, 1989, страна 14. под с.

⁸ *Правопис српскохрватског књижевног језика* Матица српска — Матица хрватска, Нови Сад — Загреб, 1960, страна 250. и 18. тачка 15. под с.

се осуши на сунцу и сл. И у овим случајевима, значи, треба пре свега знати о чему је реч да би се знало какво почетно слово треба написати у појединим називима, па кад је реч и о овим небеским телима, како то тачно запажа и једноставно подржавалац језичког сепаратизма С. Бабић⁹.

Вишечлани изрази с одредбеним делом на другом месту. Правопис (1960) докраја (сасвим) поједностављује питање писања назива улица и тргова у 17. тачки: „И у називима улица, тргова, градских насеља само се прва реч пише великим почетним словом, а од осталих речи једино оне које су већ саме по себи властита имена или стоје место вишечланог имена: *Босанска улица, Улица босанска...*” Прилози *Правопису*, пак, као и М. П. у *Правилима писања великог слова*, прилазе комплетније овом питању. Није нам тешко да се сагласимо да правописну одредбу у вези с називима улица и тргова треба допунити, мада је несумњиво да поједностављење у правописним одредбама, уопште посматрано, треба да буде циљ сваког ко се овим питањима бави. Кажемо, тачно је да се писању вишечланих израза, када одредбени део дође на друго место, мора посветити извесна пажња и да могу имати значаја неке преформулације и нове формулације правила. Међутим, мислимо да је противно духу правописа и захтеву за умереношћу измене и компликовања у писању имена улица. То је, такође, и у овом случају у неслагласју са сугестијама П. Ивића¹⁰. Не постоји ниједан лингвистички разлог да се ишта мења у употреби великог слова, а сви разлози економичности, једноставности и постојаности говоре у прилог томе да се та одредба не мења. Лингвистички гледано, *Правопис* се с правом придржава чињенице да у нашем језику постоји уобичајен (неки, као и М. П. кажу нормалан, други веле природан или граматички) и неуобичајен, необичан, неприродан, инверзиван или стилистички распоред речи, али да ниједан од њих није неприродан до те мере да би био непрепоручљив и погрешан. Зато је апсолутно исправно поступљено када је и једном и другом распореду речи — кад је реч о писању великог слова — дат равноправан третман. Ту је реч, свакако о истом имену улице, па је и правописна одредба једноставна и прецизна. Свеједно о каквом је распореду реч, добро је да се увек само прва реч пише великим словом, јер је то апсолутно у складу с општом одредбом о писању ове врсте имена у нас. Зато мислимо да је сасвим прихватљиво да се и даље пише: *Улица босанска*, а у другом распореду речи: *Босанска улица*. Наравно, није вишак напомена да се приликом изостављања речи *улица* остатак назива пише великим словом: *Босанска, Интернационалних бригада* и сл. Али, то није ни превише нужно спомињати јер се то, логично,

⁹ *Jezik*, Panorama, Zagreb, 1966, страна 304.

¹⁰ Видети фусноту 1.

подводи под правило о писању скраћених назива. Задржавање такве формуле има и ту предност што се тако избегавају двојност и нови изузеци у писању, какви се предлажу у примерима: *Улица Бранка Радичевића* и *улица Бранка Радичевића, Ул. незнаног јунака* (вероватно је у тексту М. П. коректор испустио велико слово у *Незнаног*) и ул. *Незнаног јунака*.

Кад је реч о писању других назива, М. Пешикан је у праву кад предлаже да се ови примери пишу: *језера Охридско и Преспанско, крашка поља Никшићко и Граховско, у океанима Атланском и Тихом, нахије Катунска и Љешанска, бановине Савска и Приморска*. То је добро решење, у духу је нашег схватања правописа и уопште схватања духа правописа у нас. Уосталом, сасвим је очигледно да су овде речи: *језера, крашка поља, у океанима, нахије и бановине* — у служби помоћних, одредбених, упућивачких, а нису саставни део појединачних назива ових географских појмова. Примере пак: *из језера Охридског у Преспанско, из океана Атланског у Тихи, у мору Јадранском и Јонском, из нахије Катунске у Љешанску* могу се схватити и писати како то предлаже М. П. и тада би речи: *језера, из океана, у мору* биле схваћене као заједничке одреднице за по два појма. Лингвистички је, међутим, допустиво да се овде употребљене речи схвате као саставни део првог појма, а из другог појма, имена изостављена је управна реч из синтагме. У исто време, реч је о обратном, инверзивном реду речи. Сагласно томе, писало би се: *из Језера охридског у Преспанско (језеро), из Океана атлантског у Тихи (океан), у Мору јадранском и Јонском (мору), из Нахије катунске у Љешанску (нахију)*. Речи у загради су изостављене јер се понављају, па су у овом случају непотребне. И ми бисмо, у складу с претходним својим гледањима, овај други начин писања великог слова пре прихватили. Разуме се, да су употребљени множински облици заједничких речи, природно би било да буду написане малим почетним словом: *у морима Јадранском и Јонском*. Истина, код друга два наведена примера из *Правила* М. П. није ни могуће употребити множинске облике, што потврђује да ту у ствари јесте реч о изостављању управних речи, јер поновљена реч не би била у истом падежу. Граматички контекст у првом случају потврђује да је *језера* облик генитива једнине, а не множине, дакле *језера*, а не *језера*. А у складу с претходним и овим последњим пре бисмо се одлучили за писање: *мину чета низ Поље ћемовско*, него: *мину чета низ поље Ћемовско*, јер, кажемо, инверзиван, неуобичајен ред речи у називу није ненормалан и забрањен, него је стилистички прихватљив поступак, некад чак ефективан и пожељан, па га треба уопште нормално прихватити и правописно уважити на тај начин што ће се и тада применити опште правило, а не чинити још један правописни изузетак.

Куртоазна употреба великог слова. Све што М. Пешикан каже о писању великог слова из куртоазије мислимо да треба здружно подржати. Сасвим је добро и прецизно речено: „Куртоазну компоненту израза, кад је потребна, треба остваривати ријечима, не оптерећујући њоме правопис.” Ранија правописна пракса у томе је заиста претеривала. Лако је сагласити се с мишљењем „да не постоји никаква правописна о б а в е з а куртоазног писања великог слова, него је то само стилистичка и појашњавајућа м о г у ћ н о с т у неким случајевима”. Прихватамо, дакле, да се велико слово користи у заменицама *Ви* и *Ти*, кад се обраћа једној особи. Разуме се, велико почетно слово треба писати и код речи које од ових настају (*Ваш, Вама, Твој, Теби* и сл.).

Једино, за разлику од М. П., мислимо да то правило треба применити у свакој врсти текста: у књижевности, новинарству итд. Не видимо ниједан разлог да се у овим случајевима велико слово користи у приватној и пословној преписци у свакодневном животу, а да се у истим случајевима пише мало слово кад је реч о приватној и пословној преписци у оквиру уметничког, новинарског и било ког другог израза. Књижевни текст (који је увек уметнички кад је вредан) такође је живот, природан живот и израз у књижевном делу не треба никако — правописно — издвајати из свакодневног израза. Нема ваљаног разлога, дакле, да у писму свакодневном псловном партнеру из куртоазије напишемо *Ви*, а у писму истом таквом партнеру у књижевном делу употребимо мало слово: *ви*. Књижевно дело, уосталом, како теоретичари књижевности објашњавају, користи уметнички језик, улепшава израз, употребљава нешто више метафорике и још много шта, али је то свакодневни језик, ипак, у том смислу што је природан, а не вештачки. У складу с тим и у уметничком тексту треба примењивати природан правопис који треба да буде један за све врсте писаног текста.

1992.

Summary

Dragoljub Zbiljić

ANNEX TO DISCUSSION ABOUT WRITING CAPITAL AND SMALL LETTER

It is said here, first of all, about some confusion about which should be discussed before bringing reconstructed whole orthography document of Serbian language.